

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Левченко Тетяни Миколаївни

на тему: «*Субстандартна лексика в мові засобів масової комунікації: стилістика і прагматика*» (2021. 498 с.), подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова до спеціалізованої вченої ради Д 32.051.02 Волинського національного університету імені Лесі Українки

У період становлення в світі інформаційного суспільства, у сучасній лінгвістиці закономірно засвідчено істотне зростання інтересу до студіювання словникового складу мов, а особливо багатьох національних субстандартних корпусів. У цьому плані на початку ХХІ століття не стала винятком і українська лексико-семантична підсистема, яка у зв'язку з демократизацією, свободою слова, поширенням інформаційних технологій і розкутістю в житті українського соціуму, особливо потужним впливом ЗМІ, зазнає істотних змін. Засвідчено активізацію продукування і використання різноманітних розмовних, жаргонних, професійних, арготичних, діалектних та інших лексичних одиниць, які слугують важливим джерелом поповнення і збагачення номінативних і виражальних засобів української мови. Тому їх дослідження належить до надважливих завдань сучасної україністики.

Закономірно, що в аналізовану добу зростає інтерес як українських, так і зарубіжних лінгвістів до вивчення динаміки розвитку субстандартної лексики за різними напрямками (Г. Аркушин, Л. Ставицька, О. Тараненко, Є. Отін, М. Навальна, Н. Дзюбишина-Мельник, Т. Кондратюк, О. Поповченко, С. Мартос, Т. Єщенко, Н. Шовгун, І. Щур, Р. Бесага, Б. Коваленко, Л. Карпець, У. Потятиник, І. Андрусак, К. Бондаренко, П. Грабовий, Н. Третяк, Я. Старченко, Т. Миколенко, А. Сагаровський, Ж. Горіна, В. Мокієнко, Т. Нікітіна, М. Маковський, В. Коровушкін, В. Балабін, Е. Береговська, Ю. Волошин, В. Хімік, В. Хом'яков, О. Гуц, О. Беглова, О. Какоріна, О. Борисова-Лукашанець, В. Лабов, В. Перрон, Й. Реке, Я. Сосоновські, Е. Партридж, Р. Спірс, Т. Sabljak, Р. Merle, S. Augenstein, F. Januschek та багато ін.). Однак досі немає комплексних робіт, присвячених студіюванню субстандартних слів саме в мові українських засобів масової комунікації. Тому

звернення Тетяни Левченко до всебічного і цілісного спеціального дослідження названої лексики є на часі, а тема її докторської дисертації надзвичайно актуальна.

Уважаємо, що наукова новизна роботи виписана ґрунтовно та мотивована і ракурсом дослідження, і матеріалом, і методикою, а тому не викликає жодних сумнівів і полягає в тому, що в ній уперше комплексно розглянуто субстандартну лексику в українськомовних масмедіа. Важливо, що функціонування субстандартизмів проаналізовано в контексті ряду екстра- й інтралінгвальних чинників; продемонстровано співвідношення субстандартної лексики з різними типами норм (лексичними та стилістичними); виявлено закономірності використання субстандартних одиниць у мові засобів масової комунікації; здійснено тематичну класифікацію субстандартної лексики; зацентровано увагу на джерелах поповнення субстандартної лексики, що спрямовані з розмовного мовлення в мову ЗМІ; визначено функційно-стилістичне навантаження субстандартних одиниць; здійснено прагматичний аналіз нових виявів субстандарту, які отримали широке застосування в нових соціальних умовах.

Позитивно, що напрям опонованого дисертаційного дослідження відповідає плановим науково-дослідним темам кафедр: української лінгвістики та методики навчання «Актуальні проблеми мовознавства, лінгводидактики та інноваційні технології навчання у ВНЗ» (0118U003852) і документознавства та методики навчання «Динаміка словникового складу в українському масмедійному дискурсі» (0120U104098) ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди». Тема праці Т. Левченко виконана в межах наукової школи професора М. І. Навальної «Мова засобів масової інформації: динаміка, інновації, медіаосвіта» (наказ № 214 від 17.10.2019 р.). Тему роботи затверджено вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 4 від 24 листопада 2020 р.) та науковою координаційною радою «Українська мова» Інституту української мови Національної академії наук України (протокол № 86 від 22 грудня 2020 року).

Здобувач вдало сформулювала мету і дев'ять завдань дисертації, об'єкт і предмет дослідження, схарактеризувала її теоретичне і практичне значення та інші необхідні складники роботи.

Фактологічна база дисертації Тетяни Левченко є репрезентативною і солідною, оскільки автор роботи сумлінно зібрала й опрацювала значний, цікавий і переконливий ілюстративний матеріал – її картотека нараховує майже 10 000 контекстів, дібраних із мови засобів масової комунікації (інтернетних і друкованих видань) першого двадцятиріччя XXI століття. Також під час аналізу використано дані «Словника української мови» в 11-ти томах, «Словника української мови» у 20-ти томах, «Словника сучасного українського сленгу» (упорядк. Т. М. Кондратюк), «Словника буковинських говірок» (за заг. ред. Н. В. Гуйванюк), Словника «Український жаргон» Л. Ставицької, низки інших тлумачних словників і лексиконів іншомовних слів, та спеціалізованих термінологічних лексикографічних праць. Однак одразу постає слушне запитання: *Чому, окрім «Словника буковинських говірок» (за заг. ред. Н. В. Гуйванюк), не використано інші діалектні лексикографічні праці?*

Важливо, що в опонованій роботі на всіх її етапах коректно використано методологію і методикку доелідження субстандартної лексики, яка дала змогу Тетяні Миколаївні успішно розв'язати низку поставлених завдань, важливих як у теоретичному, так і в прикладному аспектах. Системний аналіз дібраного фактичного матеріалу вдало здійснено на основі як загальнонаукових методів – аналізу й синтезу, так і власне лінгвістичних методів і прийомів – описового, порівняльного, контекстуально-семантичного та функційного, компонентного, транспозиційного, тематичного, трансформаційного аналізів, прийому кількісних підрахунків.

На наше глибоке переконання, структура дисертації здобувача науково доцільна і композиційно чітка, що визначено завданнями й методикою дослідження. Праця складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списків використаної літератури, використаних джерел, лексикографічних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 498 сторінок, із них 391 сторінка основного тексту.

У вступі здобувач традиційно, але досить вичерпно й чітко сформулювала всі необхідні складники дисертації відповідно до вимог, установлених Атестаційною комісією України. Назви розділів, їх зміст та композиція не викликають сумнівів.

У першому розділі роботи «Дослідження субстандартної лексики в сучасній українській літературній мові на тлі публіцистики», ґрунтовно простудіювавши значний доробок сучасних українських і зарубіжних лінгвістів, представлено скрупульозний аналіз і систематизацію наявних у мовознавстві новітніх теорій, методів та підходів у галузі вивчення субстандартної лексики, зокрема арго, жаргону, сленгу, суржику, територіальних діалектів, висвітлено їх походження, складники, функціонування. Досить докладно схарактеризовано проблеми норми й кодифікації мови, що мають наукові традиції в лінгвістичних дослідженнях: визначення мовної норми та кодифікації, ознаки й особливості еволюції норми, типи норм та ін. З'ясовано причини розхитування лексичних норм і активне використання субстандартної лексики засобами масової комунікації.

Здобувач чітко визначилася з термінологічним апаратом дисертації: подала, як нам видається, непогані й науково виважені (що дуже важливо власні) визначення термінів *арго*, *жаргон*, *сленг*, *суржикізм*, *територіальний діалектизм*.

Другий розділ дисертації «*Жаргон та сленг у мові українських засобів масової комунікації*» присвячено окресленню критеріїв класифікації субстандартної лексики; у ньому також здійснено тематичну класифікацію жаргонізмів і сленгізмів (виділено й проаналізовано 9 груп), що є найчастотнішими в українськомовних масмедіа.

У третьому розділі «*Стилістичний потенціал суржикізмів у мові масмедіа*» автор студіює функціонування суржикізмів, причини їх появи в мові засобів масової комунікації; розглядає експресивізацію дискурсу сучасної публіцистики засобами суржику; встановлює, що головне призначення суржикізмів – засіб пейоративної оцінки. Похвально, що Т. Левченко виявила й описала основні функції українсько-російського суржику в масмедійних текстах – номінативну, експресивно-оцінну та відтворення мовної

характеристики. Автор детально схарактеризувала суржикізи за вісьмома тематичними групами, а також дійшла правильного висновку, що названі одиниці загалом засмічують, вульгаризують мову сучасних засобів масової комунікації.

Четвертий розділ дисертації *«Динаміка та стабільність діалектизмів у мові засобів масової комунікації»* присвячено важливому аналізу функціонування територіальних діалектизмів у мові українських масмедіа. Здійснено тематичну класифікацію діалектної лексики у мові засобів масової комунікації за п'ятьма групами. Важливо акцентувати: результати проведених здобувачем досліджень діалектизмів підтверджують, що стилістично марковані слова в публіцистичних текстах – один із найбільш ефективних засобів досягнення експресивності, переважно пейоративної, тому ними часто послуговуються журналісти.

Висновки до кожного з чотирьох розділів і загальні висновки загалом відображають реалізацію завдань дослідження.

Уважаємо, що результати представленої дисертаційної роботи, безперечно, мають істотну теоретичну цінність, яка полягає: у поглибленні відомостей про семантичну, функційно-стилістичну спеціалізацію субстандартних лексем, сфера вияву яких – масмедійні тексти початку ХХІ століття, у розширенні уявлення про їх міжтематичні й міжстильові зрушення та зміни, спричинені передусім соціальною динамікою. Безперечно, запропонована модель дослідження субстандартної номінації збагатить методологію студіювання інших галузевих понять, її можна застосувати до опису різних термінів і транспонованих номінацій на матеріалі інших мов.

На нашу думку, опонована праця Тетяни Левченко має ще більше практичне значення, яке полягає в тому, що її матеріали, результати й додатки можуть бути використані у вишівській лінгводидактиці – під час викладання курсів «Лексикологія української мови», «Стилістика української мови», «Культура української мови», «Діалектологія», «Лінгвістика тексту», «Соціолінгвістика», «Медіалінгвістика», у процесі написання підручників і підготовки навчальних посібників, а також у науковій роботі студентів і аспірантів мовознавчого й журналістського фаху. Також цікаві матеріали й

отримані результати дисертації варто використати для створення фундаментальних узагальнювальних робіт із лексики та стилістики, а також для укладання словників різних типів – тлумачних, арготизмів, жаргонізмів, сленгізмів, суржикізмів, територіальних діалектизмів. Теоретичними напрацюваннями й практичними рекомендаціями дослідження можна скористатися для відродження питомих і впровадження нових моделей уніфікування субстандартної лексики.

Принципових зауважень щодо структури, змісту, основних положень і концепції роботи Т. Левченко у нас немає. Проте, відзначаючи істотні достоїнства докторської дисертації такого багатопланового характеру, варто зауважити, що вона не позбавлена деяких недоліків, дискусійних моментів, невправностей і недоглядів. Звертаємо увагу на такі з них:

1. Чому у Вступі названо не всіх відомих лінгвістів, які досліджували субстандартну лексику? Зокрема немає в переліку В. Бандалетова, В. Мокієнка, О. Горбача, Й. Дзендзелівського, Є. Отіна, О. Хоменка, Е. Партріджа, Я. Старченко, Л. Карпець.

2. У роботі наведено і правильно витлумачено багато цікавих соціолектних фразеологізмів, на зразок: *дати/давати на лапу* (с. 151), *сісти на голку* (с. 167), *права качати* (с. 188), *потрапити під роздачу* (с. 197), *жаба давить* (с. 216), *як карта ляже* (с. 222), *брати на понт* (с. 232), *нести пургу* (с. 242) та ін. Але ж у назві теми дисертації заявлена лише субстандартна лексика, а не згадано про фразеологізми!

3. Уважаємо, що наведені в роботі слова *фізія*, *макітра* (с. 267), *морда* (с. 268), *лафа* (с. 275) нині вже не сленгізми, оскільки вони в СУМ-11 і в СУМ-20 подані як *розмовні* слова.

4. Нам не зрозуміло, чому діалектизми *шупеня* «капусняк із пшоном і квасолею, затертий олією»; *куцуни* «звичайна дріжджова випічка у формі півників, котиків, сонечок» (с. 386) потрапили до тематичної групи «Назви побутових і господарських предметів», а не до наступної, яку номіновано «Назви страв і напоїв»?

5. Не погоджуємося з висновком дисертанта, що за кількістю лексичних одиниць найменш наповненою є тематична група «Спорт, уболівальники»

(6,3%) (с. 410, а також с. 278–280). За нашими спостереженнями та здійсненою паспортизацією, вона в сучасній українській мові є однією з найбільших за обсягом.

Однак наші зауваження мають рекомендаційний характер. Вони жодним чином не применшують важливого значення дисертації та її високої оцінки, а лише можуть слугувати імпульсом для дискусії під час захисту роботи та бути стимулом у подальшій науковій праці автора. Сподіваємося, що дослідник продовжить роботу над цією важливою і цікавою темою.

Загалом дисертація Т. Левченко є самостійним, творчим, оригінальним, новаторським дослідженням і становить вагомий внесок у сучасну теорію і практику ономасіології, лексикології, медіалінгвістики. Автор виявив відповідну наукову зрілість, уміння добирати, студіювати і класифікувати фактичний матеріал. Основні здобутки праці, її концептуальні положення, висновки й узагальнення, їх повнота, методологічні прийоми самодостатні й принципових зауважень не викликають. Поставлені в дисертації наукові завдання повністю розв'язано з теоретичних і методологічних позицій сучасної лінгвістики. Вагомість та значення наукових здобутків, отриманих автором, поза сумнівом, заслуговують позитивної оцінки. Вважаємо, що в роботі мети досягнуто. Рецензована праця заповнює досі не достатньо вивчену нішу й буде сприяти подальшим лексикологічним студіям словникового складу української мови. Дисертацію оформлено згідно з чинними стандартами і класифікаційними вимогами.

Апробацію матеріалів, основних теоретичних положень та практичних результатів опонованої роботи було проведено в достатньому обсязі – оприлюднено на 24-ох міжнародних і 12-ти всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях не лише в Україні, а й за кордоном (Братислава-Відень-Будапешт, Штутгарт, Конін).

Автореферат і 39 одноосібних друкованих праць здобувача, із них 22 статті у фахових виданнях України, 4 – у наукових періодичних виданнях за кордоном, 13 – в інших виданнях, а також частини в колективній монографії «Лексика українських масмедіа» (за редакцією Марини Навальної, Переяслав-Хмельницький, 2019) (С. 145–168), висвітлюють головні результати опонованої

роботи. Автореферат дисертації цілком відповідає її змістові. Тільки постає одне слушне запитання: Чому така солідна праця до цих пір не опублікована як монографічне видання?

Варто відзначити, що рецензована робота підготована за чітким планом, характеризується логічним викладом досліджуваного матеріалу, власною концепцією, вдало використаним термінологічним і науковим апаратом, переконливим аналізом, доречними ілюстраціями й покликаннями, а також старанно дібраною й опрацьованою науковою літературою (564 позиції), солідним списком використаних лексикографічних джерел і списком використаних у дисертації джерел.

Усі етапи дослідження, що охоплюють збір матеріалу, його систематизацію й ґрунтовний аналіз, написання висновків, підготовку додатків, автор виконала самостійно. Усі результати наукової роботи отримані дисертантом особисто, всі статті написані одноосібно (крім розділів у двох колективних монографіях).

Отже, наш загальний висновок: дисертаційна робота Тетяни Миколаївни Левченко «*Субстандартна лексика в мові засобів масової комунікації: стилістика і прагматика*» є змістовним і завершеним науковим дослідженням, яке відповідає всім вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та № 567 від 27 липня 2016 р.) і дає підстави присудити її авторові науковий ступінь доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
професор, професор
кафедри української мови
Інституту філології
Київського університету
імені Бориса Грінченка

ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
О. А. Стишова ЗАСВІДЧУЮ
(ПІБ)
проф. гр. в. н. *Стишова*
19.04.2017

*Відгук надійшов до секретарки
21.04.2017 року
Чесний секретар*

Стишов О. А. Стишов